

EE-avfall på avveie

Et samarbeidsprosjekt:

NORSIRK • RENAS • RECIPO • ERP NORGE

2019–2022

DISSE STÅR BAK RAPPORTEN:

RENAS er landets største EE-returselskap. Med 14 behandlingsanlegg og 100 innsamlere over hele landet ivaretar RENAS produsentansvaret til nær 2700 produsenter og importører av EE-produkter. RENAS er en non profit-organisasjon. Eies av Elektroforeningen (EFO) og bransjeforeningen Elektro og Energi.

Recipo er en felles innsamlings- og resirkuleringsordning for elektrisk og elektronisk utstyr (WEEE), som har virksomhet i Norge, Danmark og Sverige. Recipo henter brukte elektroniske produkter og sørger for at plasten resirkuleres og produseres til plastpellets. Plasten selges tilbake til elektronikkindustrien for en sirkulær strøm av resirkulert plast.

NORSIRK er et landsdekkende produsentansvarsselskap for elektriske og elektroniske produkter, batterier og emballasje. Norsirk henter EE-avfall fra omtrent 2500 hentesteder i hele Norge. Eies av Stiftelsen Elektronikkbransjen, Norske Elektroleverandørers Landsforening (NEL), IKT Norge og Abelia.

ERP Norge er et landsdekkende returselskap for EE-avfall og batterier. ERP samler inn og håndterer EE-avfallet og batterier for importører og produsenter over hele Europa. ERP eies av Landbell-gruppen, en stor aktør innen komplekse avfallsstrømmer. Landbell driver 35 returselskaper over hele verden.

PROSJEKTLEDER: JOHNNY BRENNNA

Johnny Brenna er prosjektleder for prosjektet «EE-avfall på avveie». Han er ansatt i en midlertidig stilling fra 1. oktober 2019 til 31. september 2022. Brenna er utdannet politimann, og har blant annet jobbet som politispaner ved Oslo Politidistrikt, og har vært prosjektleder for et tryggere uteliv i Oslo (Salutt-prosjektet). Han har også jobbet som reporter/krimekspert for TV2 Nyhetene, og har vært engasjert som kriminalpolitisk rådgiver for partiet Høyre i prosjekt «Krimplan».

INNHold:

04	Fakta
06	Bakgrunn for rapporten
08	Sammendrag
10	Lovverket
14	Metode
16	Hjelper det å sikre EE-avfall?
18	Hvor omfattende er tyveri av EE-avfall?
24	Hvor havner stjålet EE-avfall
31	Anbefalte tiltak

Fakta:

EE-avfall er utrangerte elektriske og elektroniske produkter som har gått eller går på strøm eller batteri, som for eksempel støvsugere, komfyrer, TV-apparater, PCer, mobiltelefoner, lysstoffrør, kabler og ledninger.

Hvert år samles det inn i overkant av 140 000 tonn EE-avfall i Norge. EE-avfall leveres inn til forhandlernes returpunkter, til returpunkter hos kommunen eller samles inn av sertifiserte avfallsaktører.

Avfallet inneholder materialer som kan være skadelige for helse og miljø, som for eksempel kvikksølv, bly, krom, beryllium, arsen og kadmium. Videre inneholder EE-produkter ofte kjemikalier som regnes som miljøgifter, som er lite nedbrytbare, kan hope seg opp i levende organismer og være kreftfremkallende og forårsake reproduksjonsskader og arvestoffskader.

Elektroniske produkter inneholder også verdifulle materialer som bør resirkuleres og brukes på nytt. Jorden har en begrenset mengde av disse ulike materialene, og ettersom kilden ikke er fornybar er det viktig at stoffene blir gjenbrukt.

Returselskapene er satt til å forvalte det utvidede produsentansvaret for elektriske og elektroniske produkter som hviler på produsentene og importørene av slike produkter. På deres vegne finansierer vi innsamling, miljøsanering, behandling og gjenvinning av produktene når de blir avfall. Et strengt sertifiseringssystem sikrer at returselskapene og deres samarbeidspartnere overholder kravene knyttet til sikkerhet, miljø, gjenvinningsmål og dokumentasjon.

Hva skjer med EE-avfall?

Retur og gjenvinning av utrangert elektronikk og elektriske varer gjøres i samarbeid med returselskap for innsamling, gjenvinning og håndtering av EE-avfall i hele Norge.

Deler som inneholder miljøgifter blir behandlet som farlig avfall, mens resten i stor grad blir materialgjenvunnet. Det er derfor viktig at EE-avfall ikke kommer på avveie, men at det blir samlet inn slik at det kommer til egnede behandlingsanlegg.

Hva skjer når gamle hvitevarer og småelektronikk leveres til returpunkter?

- Plast, aluminium, kobber og stål i produktene blir resirkulert til nye råvarer. Dette er råvarer kan brukes på nytt i nye produkter.
- Noen av produktene som leveres blir reparert og brukt på nytt, eller deler av produktene skrus av og brukes på nytt. Da er det gjenbruk eller komponentgjenbruk det er snakk om.

Visste du...

Urban mining:

Urban mining, eller urban gruvedrift, er prosessen der materialer fra kasserte produkter, bygninger eller avfall gjenvinnes og blir råmaterialer for nye produkter.

Gjenvinningsgrad:

Gjenvinningsgraden sier hvor mye av produktet som har gått til gjenvinning i prosent. Gjenvinningsgraden bør være andelen materialgjenvinning om ikke det også spesifiseres at energiutnyttelse er regnet med.

Disponering

Tall fra 2021

Material-
gjenvinning

79 %

Energi-
utnyttelse

12 %

Deponering

7 %

Ombruk

2 %

Hvorfor har vi brukt 2,5 år på å spane på tyver av EE-avfall?

Basert på egne og andre observasjoner vet vi at det stjeles mye EE-avfall fra returpunktene, men det er uvisst hvor mye som tas. Målet med det felleseide prosjektet «EE-avfall på avveie» har vært å kartlegge omfanget av tyverier av EE-avfall i Norge.

↑
Det stjeles fra usikrede returpunkt.
14. april 2020

I arbeidet med å kartlegge omfanget av tyverier av EE-avfall har vi sett på følgende: Er det geografiske forskjeller, og hvem står bak? Er det tilfeldige personer, eller er tyveriet organisert? Prosjektet har også ønsket å undersøke hva som skjer videre med det EE-avfallet som stjeles fra disse returpunktene. Blir produktene gjenbrukt i Norge, kastes de usortert sammen med annet avfall eller eksporteres det ut av Norge?

Vi har observert at avfallet ofte står usikret, ikke er avlåst og er uten tilstrekkelig med vakthold. Dette blir en ulovlig del av håndteringen av EE-avfall med mange negative sider, som bryter med den regulerte EE-avfallshåndteringen.

Det norske lovverket er klart: Det er forbudt å ta utrangerte EE-produkter fra godkjente returpunkter, det er forbudt å eksportere avfall som produkter, og det er forbudt å eksportere miljøfarlig avfall til utviklingsland. Begrunnelsen er at slik virksomhet bl.a. kan føre til økt utslipp av miljøgifter, lavere gjenvinningsgrad og bidrar til svart økonomi. Den reduserer også lønnsomheten til de lovlige aktørene i gjenvinningsmarkedet som prosjekteierne er en del av. Lønnsomheten reduseres fordi de mest profitable elementene tas ut av verdikjeden.

Gjennom flere medieoppslag de siste årene har det gjentatte ganger blitt dokumentert at det stjeles EE-avfall fra returpunktene. NRK Brennpunkts dokumentar Søppelsmuglerne, som ble publisert høsten 2019, dokumenterte at norsk EE-avfall eksporteres til land i Afrika og selges der.

Problemstillinger som tas opp i rapporten er som følger:

1

Hvorfor skjer dette, når lovverket er så tydelig?

2

Hva er konsekvensene av dette for miljøet?

3

Er det mulig å peke på tiltak som kan bedre situasjonen?

Sammendrag

Prosjektet «EE-avfall på avveie» har gjennom omfattende spaning og observasjoner i 2,5 år dokumentert at tyveri av utrangert elektrisk og elektronisk avfall fra returpunkter er meget utbredt.

- Vi har avdekket en organisert og styrt virksomhet, der ulike nettverk har arbeidere som jobber systematisk med å overvåke og stjele kastet EE-avfall ved elektrokjedenes returpunkter, frakte varene ut av landet og selge det i Romania, Litauen og Nigeria.
- Kilder i politi og tollvesen, og mediasaker, viser tydelig at denne virksomheten gjerne også er koblet til annen type vinningskriminalitet, samt smugling, som innførsel av illegale piller og valutasmugling.
- Innlevert EE-avfall står ofte usikret og uvoktet hos elektrokjedene. Organiserte nettverk av «plukkere» jobber systematisk ved utvalgte returpunkter. Nettverkene overvåker returpunktene på dagtid, slik at når «nye varer» settes ut, står de klare med tomme biler og folk settes i arbeid med å plukke det mest verdifulle EE-avfallet i burene.
- Aktørene som stjeler EE-avfall har i hovedsak bakgrunn fra Romania, Litauen og Polen. Deres hovedmål er returpunktene til elektrokjedene Elkjøp, Power, Skousen og Elon, samt industriområder og andre steder der produkter og avfall er tilgjengelig.
- Ved hjelp av GPS-detektorer på utvalgte produkter har vi dokumentert at stjålet EE-avfall fra returpunktene blir eksportert til andre land: Nigeria, Romania og Litauen. Noe av avfallet blir levert til skraphandlere i Norge, som skaper det usortert sammen med annet avfall. En del av EE-avfallet omsettes også på arbeidsbrakker til østeuropeiske arbeidere. Vi ser også eksempler på at bruktbutikker i Norge stjeler EE-avfall fra returpunktene.
- Pandemien og innreisebegrensningene førte til en markert nedgang i antall «plukkere» av EE-avfall hos returpunktene. Da innreise-restriksjonene ble sluppet gradvis opp høsten 2021, så vi at aktiviteten ved returpunktene tok seg opp igjen. Observasjoner foretatt i februar og mars 2022 viser at nettverkene av plukkere fra Romania nå har returnert ved elektrokjedenes returpunkter. Polske plukkere, derimot, er nærmest fraværende.
- Vi ser også at noen av elektrokjedene har bedret sikringstiltakene sine det siste året, slik at EE-avfall blir låst inn og det er vanskeligere for utenforstående å ta dette. Ved disse returpunktene er de organiserte plukkerne borte.
- Det er ikke blitt gjort funn som indikerer at stjeling av EE-avfall er et like stort problem hos de kommunale avfallsstasjonene. Disse har sikret avfallet bedre enn de fleste elektrokjedene.

Hvilke regler gjelder for håndtering av EE-avfall?

Regelverket for håndtering av kasserte EE-produkter er laget for å sikre forsvarlig håndtering av miljøgifter og skadelige stoffer, samt sikre god utnyttelse av ressursene.

Utvidet produsentansvar innebærer at produsenter og importører har ansvar for produktene sine gjennom hele livsløpet – også når det blir avfall. Det betyr at den som er ansvarlig for å ha satt et produkt på markedet også er ansvarlig for å finansiere innsamling, miljøsanering og gjenvinning av produktene når de blir avfall. Vi kaller det også gjerne produsentansvarsordning. Produsentansvaret reguleres blant annet av Avfallsforskriften, Forurensningsloven og Produktforskriften.

EE-avfall fra husholdninger kan leveres gratis til kommuner eller forhandlere som selger tilsvarende EE-produkter, for eksempel forhandlere av elektriske apparater, dagligvarebutikker og leketøysbutikker. Forhandlere og kommuner har både mottaks- og informasjonsplikt. Kostnadene for henting og behandling av avfallet dekkes av importører og produsenter av EE-produkter. Importørene og produsentene har opprettet returselskaper for å ta hånd om alt EE-avfallet, både det som kommer fra husholdninger og det som kommer fra næringsvirksomhet.

Er det ulovlig å ta EE-avfall fra returpunkt?

Ja! Når EE-avfall leveres til mottak, går eiendomsretten til, og dermed også ansvaret for, avfallet over fra den som leverer, til mottaket. Å ta/ tilegne seg EE-avfall fra mottak er derfor å anse som tyveri.

Tilegnelse av avfall fra mottak vil kunne innebære følgende overtredelse av norsk straffelov:

Tyveri	straffeloven § 321
Grovt tyveri	straffeloven § 322
Mindre tyveri	straffeloven § 323
Heleri	straffeloven § 332, 333, 334, 335, 336
Hvitvasking	straffeloven § 337, 338, 339, 340, 341
Ulovlig grensekryssende transport	forurensningsloven §79, 3. ledd
Selve transporten	brann- og eksplosjonsvernloven § 42
Brudd på deklareringsplikten	tolloven §4-11

Avfallsforskriften

Avfallsforskriften skal bidra til å forebygge og redusere miljøproblemer, hindre forsøpling, og sikre høy grad av gjenvinning når ulike produkter ender som avfall. Avfallsforskriftens kapittel 1 omhandler EE-avfall spesifikt, hvor hensikten er å sikre at mest mulig EE-avfall samles inn og går til lovlig behandling eller ombruk og forplikter følgende grupper.

Forhandler/utsalgssted

- Skal ta imot EE-avfall (tilsvarende produkter de selger selv) og sikre tilfredsstillende oppbevaring til det hentes av et returselskap.
- Skal iverksette tiltak for å forhindre tyveri av EE-avfall.
- Må informere om at EE-avfall ikke skal kastes sammen med annet avfall. Dette må gjøres i butikk og informasjonsmateriale som bedriften produserer.

Produsenter og importører

- Må være medlem i et returselskap for å finansiere innsamling, sortering og behandling av EE-avfall.
- Medlemmene skal rapportere til produsentansvarselskapet om mengdene utstyr de setter på markedet hvert år.
- Skal informere om at EE-avfall ikke skal kastes sammen med annet avfall, at produktene inngår i et retursystem for innsamling og behandling, og at de tas imot vederlagsfritt.

Returselskap

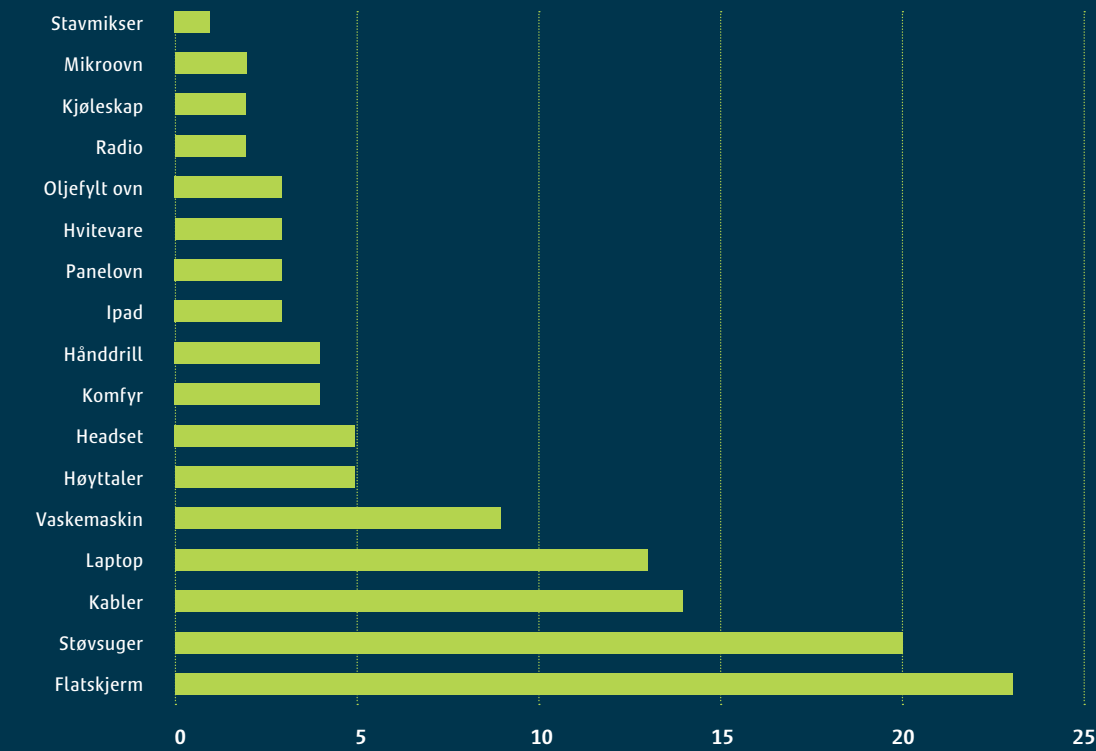
- Returselskapene administrerer produsentansvarsordningen.
- Returselskapene skal være godkjent av Miljødirektoratet og sertifisert av godkjent sertifiseringsorgan.
- Sørger for landsdekkende innsamling, behandling, gjenvinning og rapportering.
- Informerer husholdninger og virksomheter om ordningen.

Kommunene

- Skal sikre at det finnes et godt tilbud i kommunen der innbyggere kan levere EE-avfall, uten kostnad. For EE-avfall fra næring kan det i noen tilfeller kreves et vederlag for mottak og lagring.
- Skal sikre at EE-avfallet skilles fra annet avfall og oppbevares på et egnet og trygt sted. Dette innebærer også sikring av utstyret for å forhindre tyveri.
- Har informasjonsplikt mot egne innbyggere om hvordan EE-avfall skal kastes, og at kommunen har egnede mottakssteder.

Mest populært av tyvegods

Oversikt over hva som er stjålet av EE-avfall fra 1. oktober 2019 til 1. oktober 2020, basert på prosjektets observasjoner.

Slik har vi jobbet

Totalt har vi i tidsrommet fra oktober 2019 til mars 2022 gjennomført mer enn 600 dagsobservasjoner. Observasjonene er blitt systematisert etter dato, sted, med beskrivelser av hva som er sett og med bilder.

Klassisk politiarbeid og operativ spaningsvirksomhet er brukt for å finne ut hvor stjålet EE-avfall tar veien. Det har i hovedsak vært observasjoner fra bil av personer og biler, samt fotografering med mobiltelefon på stedet. Det er også blitt brukt sporingsvirksomhet ved bruk av GPS-trackere. GPS-trackere er blitt plassert på EE-avfall som deretter har blitt levert til kassering på ulike returpunkter.

Det er i hovedsak blitt gjort dagsobservasjoner ved 220 av returpunktene til elektrokjedene Elkjøp, Power, Skousen og Elon. Vi har besøkt returpunkter der EE-avfall er levert inn og skal sendes til anlegg for demontering, gjenvinning, ombruk og destruering. Flere av disse returpunktene står ulåst, slik at det er enkelt for uvedkommende å plukke med seg EE-avfall.

Det er blitt gjort observasjoner ved de fleste returpunkter i Norge; fra Mandal i sør til Bodø i nord. Totalt har vi besøkt 112 steder i Norge, både små og store byer. Det er foretatt

flest observasjoner ved returpunkter i Oslo og tidligere Akershus. Det er også gjort jevnlige observasjoner i mindre byer som Tønsberg, Moss, Gjøvik og Arendal. Vi har også sett på forholdene i Stavanger, Trondheim og Bergen.

Vi har også leid inn lokale etterforskere i Romania og Litauen for å undersøke forholdene rundt noen gjengangere som på jevnlig basis opererer i Norge.

Praktiske vurderinger. Prosjektet har foretatt juridiske vurderinger av arbeidsmetodene, både i forkant, underveis og i etterkant av prosjektet.

Vurderingene knytter først og fremst til metodebruken som omhandler innsamling av data gjennom observasjoner, lagring av data og bilder, samt publisering i denne rapporten. Det er blitt gjennomført over 600 dagsobservasjoner og fotografering fra bil. Observasjoner fra bil, fremfor fysisk tilstedeværelse ved returpunktene, ble valgt ut ifra sikkerhetshensyn.

Det er også gjennomført noe sporingsvirksomhet i form av GPS-trackere. Trackerne er blitt plassert på EE-avfall som deretter har blitt levert til kassering på ulike returpunkter.

Prosjektets vurdering av arbeidsmetodene er at disse har vært avgjørende for å kunne avdekke omfanget av tyveri av EE-avfall fra returpunkter, samt eksport av EE-avfall. Ifølge våre juridiske rådgivere er en slik fremgangsmåte akseptabel i henhold til norsk lovgivning og GDPR.

Deler av arbeidet, inkludert bilder, er undervis i prosjektet blitt presentert og vist for Miljødirektoratet, Økokrim, Riksrevisjonen, Oslo Politidistrikt og Tolletaten. Hensikten med presentasjonene har vært å få dialog med

myndighetene om utfordringene returbransjen opplever med tyveri av EE-avfall.

Aktuell tematikk. Prosjektet «EE-avfall på avveie» startet opp 1. oktober 2019. To uker senere, 16. oktober 2019, publiserte NRK Brennpunkt tv-dokumentaren «Søppelsmuglerne». Den grundige dokumentaren avdekket hvordan biler fylles med elektronisk avfall fra returpunkter i Norge, for deretter å bli smuglet ut av landet på ulovlig vis. Tre av bilene endte i Nigeria, to i Gambia. Brennpunkt-dokumentaren førte til at vi valgte å følge opp varestrømmen til andre mottakerland av norsk EE-avfall enn Nigeria og Gambia.

Pandemi. I mars 2020 ble Norge og resten av verden stengt ned som følge av Covid-19-utbruddet. Nedstengningen førte til stengte landegrenser, og en drastisk reduksjon i reisende til og fra Norge.

Pandemien og innreisebegrensningene førte også til kraftig reduksjon i tyverier fra returpunkter. Samtidig observerte vi at nordmenn brukte tiden til å rydde hjemme i starten av nedstengningen— det ble nemlig levert veldig mye mer utrangerte hvitevarer og småelektronikk til elektrokjedenes returpunkter. Paradoksalt nok oppsto det dermed en situasjon der returpunktene var stappfulle av EE-avfall, samtidig som plukkerne stort sett var borte.

Høsten 2021 ble reisebegrensningene ut og inn av Norge opphevet. Parallelt med gjenåpningen så vi også at aktiviteten ved returpunkter økte igjen. En forskjell er det likevel; de polske plukkerne har ikke kommet tilbake.

66

Vi har leid inn lokale etterforskere i Romania og Litauen for å undersøke forholdene rundt noen gjengangere

Hjelper det å sikre EE-avfall?

Ja, tyveri reduseres betraktelig ved sikring. Sikring av gamle hvitevarer og elektronikk hos Elkjøp returpunkter på Ullevål og Alnabru har ført til markant nedgang i tyveri av EE-avfall.

Aktørene tar EE-avfall ved returpunktene til elektrokjedene Elkjøp, Power, Skousen og Elon. Våre observasjoner i 2,5 år, foretatt ved rundt 220 returpunkter i hele Norge, viser at EE-avfall ved mange returpunkter står åpent og tilgjengelig hele døgnet. Det er minimal sikring. Gamle hvitevarer som komfyrer, kjøleskap og vaskemaskiner står i ikke-avlåste områder og uten vakthold. Returpunktene har bur med småelektronikk der flatskjermer, hårtørkere, mobiler osv. legges – også de uten sikring.

På mange av elektrokjedenes returpunkter så står EE-avfall tilgjengelig døgnet rundt og hvor det åpenbart skorter på rydding. Mange har sikret EE-avfallet på natta bak innlåste inngjerdinger, og hvor disse åpnes for levering av EE-avfall i åpningstiden. Her finner man gjerne et eget lite samfunn av EE-tyver på dagtid, da

det ikke er kontroll på returpunktet i åpnings-tiden. Fra et operativt ståsted så ligger både problemet og løsningen her. Dersom EE-avfall blir sikret umiddelbart etter innlevering, så vil også problemet opphøre. For de ulike aktørene er EE-avfall en verdigjenstand, og må dermed sikres som en verdigjenstand.

Samtidig har vi registrert at det over tid har blitt en markant bedring hos noen av Elkjøp-butikkens returpunkter. Disse har gått til innkjøp av låsbare containere som overvåkes og fjernstyres døgntkontinuerlig av et online vaktelskap. De benyttes både ved Elkjøp Alnabru og Elkjøp Ullevål i Oslo. De to returpunktene er nå godt sikret og EE-avfall er avlåst. Resultatet er at plukkerne av EE-avfall er borte fra disse returpunktene. Samtidig ser vi et økt tilsig av plukkere ved andre og dårligere sikret returpunkt. I den forbindelse er det observert kjenninger fra Oslo området i aksjon helt nede i Moss.

Har det blitt en bedring underveis? De siste årene har det blitt økt oppmerksomhet rundt problemet med stjeling av EE-avfall. Regelverket har blitt innskjerpet og Miljødirektoratet er opptatt av å få på plass tiltak for å begrense tyveri av EE-avfall.

«Det er veldig viktig for oss å hindre ulovlig eksport av miljøavfall, det er alvorlig miljøkriminalitet og difor skjerpar vi regelverket for å gjøre det vanskeligere for uvedkomande i å ta

FØR. Elkjøp Alnabru før sikring. Burjeger med sparkesykkel.
2. april 2020

ETTER. Elkjøp Alnabru etter sikring. Vanlig status på stedet
10. desember 2020

EE-avfall frå mottak,» uttalte seksjonsleder for avfall og gjenvinning i Miljødirektoratet Hege R. Olbergsveen til NRK i november 2021.

En gjenvinningsbedrift i Oslo som tidligere var kjent for å ta imot EE-avfall og behandle det usortert som metall, har blitt mer restriktiv til å ta imot EE-avfall etter at Statsforvalteren gjennomførte tilsyn der høsten 2021.

Samtidig viser våre ferskeste observasjoner at aktiviteten ved usikrede returpunkter har tatt seg merkbart opp igjen etter at innreisebegrensningene er lettet. Rumenske og litauiske plukkere er tilbake ved norske returpunkt, mens de polske plukkerne er fraværende. I februar og mars 2022 har vi gjennomført flere observasjoner, både i Oslo, Viken, i Bergen, Stavanger og Trondheim. Ved de usikrede returpunktene er det rene markedsstemningen av plukkere på jakt etter kassert elektronikk.

Samtidig ser vi at noen av elektrokjedenes returpunkter som vi tidligere observerte var «verstinger» – det vil si returpunkter med mye EE-avfall stående ute uten sikring og vakter, nå er blitt «best i klassen» som følge av god sikring. Ved returpunktene på Ullevål, Alnabru og Vinterbro er EE-avfall nå sikret i avlåste containere. Ved disse returpunktene, som tidligere yret av aktivitet, er plukkerne borte, og stjelingen stort sett historie. Der det sikres og ryddes, og der EE-avfall oppbevares på et bemannet område, ser vi lite stjeling.

↑
Etter pandemien kom mange av mange av gjengangerne tilbake.
6. april 2021

Hvor omfattende er tyveri av EE-avfall?

Faste plukkere i godt organiserte nettverk overvåker og plukker EE-avfall på returpunkter. Når en kassert flatskjerm legges ut i burene hos returpunktene, tar det få minutter før den plukkes opp og legges i en bil.

De første dagene i prosjektet besøkte vi et returpunkt på Strømmen utenfor Oslo, uten noe bakgrunnskunnskap. Der ble vi svært overrasket over hvor omfattende trafikken av plukkere av småelektronikk var. Etter få dager begynte en å kjenne igjen personer som plukket EE-avfall fra returpunktene. Dette er personer som man fortsatt ser på de samme stedene i dag. Dette er personer som i denne rapporten defineres som såkalte «Gjengangere».

Etter mange observasjoner flere steder begynte vi å kjenne igjen personer som plukker EE-avfall ved elektrokjedenes returpunkter. De fleste er tilreisende personer fra Romania, Polen og Litauen, særlig i Oslo og på Romerike. I mindre byer er det også personer med lokal tilknytning som sporadisk plukker elektronikk fra returpunktene. I Oslo og i tidligere Akershus-kommuner var det en gruppe gjengangere som pekte seg ut som godt organisert. Her er det personer som ser ut til å jobbe i turnus-tjeneste. Nettverket overvåket returpunktene, slik at når «nye varer» ble satt ut, sto de klar med tomme biler og folk som ble satt i arbeid med å plukke varer fra mottakene.

Vi forsto ganske raskt at plukking av EE-avfall på returpunktene er en omfattende virksomhet, og i stor grad organisert av profesjonelle nettverk med arbeidere som jobber skiftordning, overvåker returanleggene, og faste varebiler som brukes til lagring og frakt.

66

Nettverket overvåket returpunktene, slik at når «nye varer» ble satt ut, sto de klar med tomme biler ...

Oppsøkte avfallsbesittere i Norge

- **Nordland:** Bodø, Fauske, Rognan, Mo i Rana og Mosjøen
- **Trøndelag:** Oppdal, Støren, Røros, Trondheim, Stjørdal, Levanger, Verdal, Steinkjer, Namsos og Orkanger
- **Møre og Romsdal:** Åndalsnes, Vestnes, Ålesund, Molde, Kristiansund og Volda
- **Vestlandet:** Voss, Stryn, Bergen, Åsane, Os, Knarvik, Askøy og Drottningsvik
- **Rogaland:** Egersund, Bryne, Klepp, Ålgård, Sandnes, Stavanger og Jørpeland
- **Agder:** Tvedestrand, Arendal, Grimstad, Lillesand, Kristiansand, Vennesla, Søgne, Mandal, Lyngdal og Flekkefjord
- **Vestfold og Telemark:** Horten, Tønsberg, Sandefjord, Larvik, Revetal, Skien, Porsgrunn, Stathelle og Notodden
- **Innlandet:** Elverum, Hamar, Kongsvinger, Flisa, Tynset, Rudshøgda, Brumunddal, Dokka, Gjøvik, Skreia, Lillehammer, Ringebu, Vinstra, Otta, Dombås, Valdres, Gran, Brandbu, Raufoss og Skjåk
- **Viken:** Eidsvoll, Råholt, Jessheim, Kløfta, Strømmen, Lørenskog, Årnes Sørumsand, Bjørkelangen, Nittedal, Fornebu, Sandvika, Slependen, Drammen, Vinterbro, Ski, Vestby, Drøbak, Moss, Askim, Sarpsborg, Fredrikstad, Halden, Gol, Nesbyen, Ål, Hokksund, Hønefoss, Kongsberg og Mjøndalen
- **Oslo:** Skøyen, Ullevål, Storo, Alnabru, Lambertseter, Majorstua og Skullerud

Er det enkelt å stjele EE-avfall fra returpunktene?

Kassert elektronikk ligger i åpne bur uten vakthold. Gamle vaske-maskiner står usikret utendørs.

Gjennom flere hundre observasjoner har vi dokumentert at ved en stor andel av returpunktene står EE-avfall åpent og tilgjengelig.

På mange returpunkter står EE-avfall tilgjengelig døgnet rundt, uten vakthold, sikring eller synlig rydding. Det er enkelt å ta med seg selv store hvitevarer uten å bli forstyrret av vektere eller ansatte.

Noen returpunkter har sikret EE-avfallet bak innlåste inngjerdinger på nattetid, og som åpnes for levering i åpningstiden. Ved disse ser vi ofte et lite samfunn av EE-tyver på dagtid, fordi det ikke er kontroll på returpunktet i åpningstiden.

Underveis i prosjektet har vi sett en viss bedring hos noen Elkjøp-butikker som har gått til innkjøp av nye låsbare containere som overvåkes og fjernstyres døgkontinuerlig av et online vaktelskap. Disse containere gjør det vanskelig å stjele EE-avfall, og dermed reduseres også pågangen av plukkere.

På de neste sidene ser du avfallstyver i aksjon

Hvem tar EE-avfall fra returpunktene?

I Stor-Oslo viser det seg at det er tre grupper som tar EE-avfall fra returpunktene: Metall- og elektroplukkere, grensependlerne og arbeidspendlere.

Arbeidspendlere

- Dette er aktører som ofte dukker opp i arbeidstøy, gjerne litt utpå ettermiddagen.
- De kjører som oftest norske/polske/litauiske biler når de ankommer returpunktene.
- Polske og litauiske personer er dominerende i denne gruppen, samt noen rumenere. De fleste polakkene og litauerne jobber i byggevirksomhet på dagtid, mens rumenerne stort sett jobber i landbruksnæringen.
- Vi ser at noe av EE-avfallet som tas fra returpunktene brukes på arbeidsbrakkene der de bor i Norge (for eksempel flatskjermer), men en del blir kjørt ut av landet.

Grensependlerne

- Dette er personer med en svakere tilknytning til Norge, i hovedsak fra Romania og Litauen. De pendler jevnlig mellom hjemland og Norge, og driver hovedsakelig med innsamling av EE-avfall. De bor i Stor-Oslo når de er i Norge.
- Dette er personer som ofte kan sees med en ryggsekk på jakt etter småelektronikk. De bruker ofte offentlig transport i Stor-Oslo mellom de ulike avfallsbesitterne.
- De har depotbiler som fylles opp, før de kjører tilbake til sine respektive hjemland. Noen av aktørene kjører bilene sine mellom avfallsbesitterne.
- Gjennom bruk av GPS-trackere på diverse EE-avfall, ser vi at bilene pendler mellom steder i Romania/Litauen og Norge.

Metall- og elektroplukkere

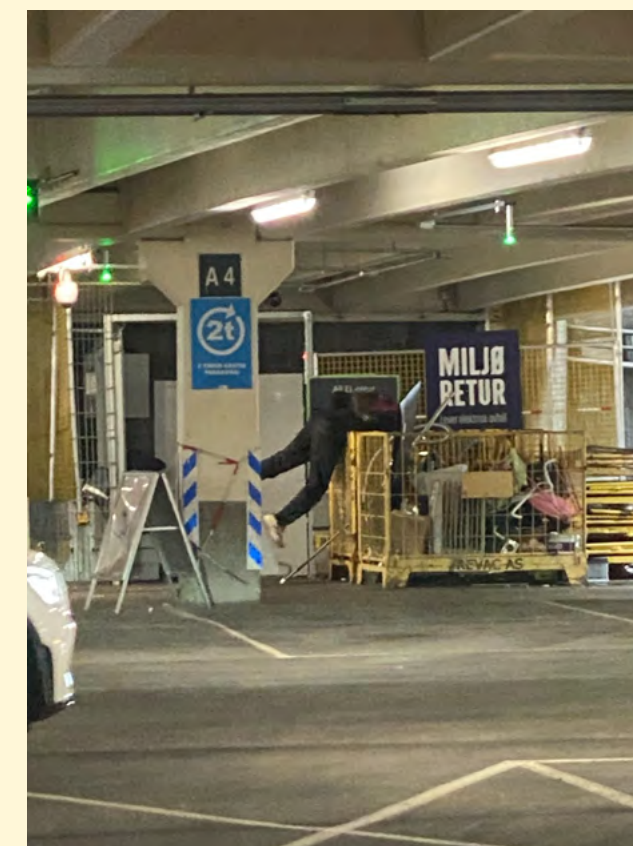
- Et rumensk nettverk som bor i Oslo/Romerike. Flere har opprettet enkeltmannsforetak innen transport/bygg/flytting og renhold, og tjener penger på innsamling og salg av metaller og EE-avfall i Oslo.
- De kjører til industriområder i Stor-Oslo med store varebiler. Har ofte 8-12 kjøretøy.
- De leverer og har fått omsatt EE-avfall som metaller hos en gjenvinningsbedrift i Oslo-området.
- Dette nettverket er ofte innom de tradisjonelle avfallsbesitterne, men oppsøker også ulike VVS-kjeder hvor de også plukker med seg usikret og tilgjengelig EE-avfall.
- En del EE-avfall blir også levert til andre aktører som driver med omdiskutert eksportvirksomhet til Vest-Afrika.

Arbeidspendler i aksjon.
31. mars 2021

Metall- og elektroplukkere.
28. januar 2021

Grensependler med ryggsekk.
15. juli 2020

Utvalgte byer det stjeles fra

- Det ble foretatt observasjoner i Bergen, Stavanger og Trondheim på høsten 2020, vinteren 2021 og våren 2022.
- I alle tre byene ble det dokumentert tyverier av utrangert elektronikk fra utsatte returpunkter. Det var særlig stor aktivitet i Stavanger og Bergen.
- I de tre byene kom majoriteten av aktørene til returpunktene i norsk-registrerte biler. Eierne har navn av utenlandsk opphav.
- Det kan se ut som om de aktive plukkerne i større grad har en fastere tilknytning til byene de operer i, enn det som er bildet i Oslo/Akershus.
- I Bergen ble det observert at et par brukthandlere kommer til returpunktene med store varebiler som fylles med EE-avfall. I Trondheim ble det observert flere rumenske og litauiske gjengangere. I alle de tre byene er det også flere plukkere som opptrer lite regelmessig og på egenhånd.

Bergen. I Bergen er det flere aktører som plukker utrangerte elektronikkprodukter hos returpunktene. Observasjonene er foretatt i januar 2021 og i mars 2022. Noen av plukkerne har med seg varebil som de legger EE-avfall inn i, mens andre igjen putter småelektronikk i ryggsekker og bager. I Bergen var det to aktive aktører som driver brukthandel av elektroprodukter i byen. Brukthandlerne ankom returpunktene med store varebiler, og fylte disse med utrangerte hvitevarer og småelektronikk. Dette er brukthandlere med utsalgssted i Bergen, der det blant annet selges brukte hvitevarer og småelektronikk.

Stavanger. Observasjoner foretatt i perioden oktober 2020, samt i februar 2022. Vi foretok observasjoner ved flere returpunkt i Stavanger området. Her var det stor aktivitet og mange personer som plukket utrangert elektronikk ved returpunktet. Plukkerne fylte både sekker, bæreposer, småbiler og varebiler med EE-avfall. Det ser ikke ut til å være noe mønster i hvem som plukker. Her var både østeuropeere og nordmenn aktive. Plukkerne brukte ulike transportmidler, blant annet sykkel. Nye observasjoner foretatt i februar 2022 viser at det enda større aktivitet ved mange returpunkter enn tidligere. Aktiviteten fremstår som organisert og styrt.

Trondheim. Observasjoner var foretatt ved utsatte returpunkt i Trondheim november 2020 og mars 2022. Observasjonene viser at det høsten 2020 var et aktivt rumensk nettverk som plukket småelektronikk på returpunktene. Nye observasjoner foretatt i mars 2022 viste at rumenske plukkere da var borte, men det var kommet noen nye plukkere fra Litauen.

Tønsberg, Moss, Gjøvik og Arendal.

Det er blitt foretatt observasjoner ved utsatte returpunkter i noen mindre byer utenfor Oslo-området. Observasjonene dokumenter stor aktivitet og tyveri av EE-avfall fra utsatte returpunkter i byene Tønsberg, Moss, Gjøvik og Arendal.

I Tønsberg var det særlig høy aktivitet. Her er det personer fra Romania og Litauen som plukker EE-avfall. Vi observerte også personer ved returpunktene som plukket kassert elektronikk og la det inn i en bil som eies av en person som tidligere blitt bøtelagt for eksport av EE-avfall.

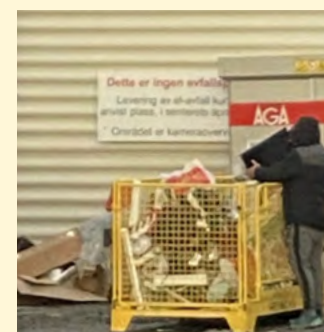
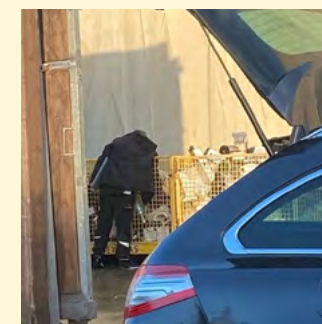
Det er også blitt dokumentert tyverier fra Gjøvik, Moss og Arendal hvor det også befinner seg aktive rumenske aktører.

Mange av de som opererer i disse byene er også gjengangere. Aktørene i disse byene ser også ut til å ha en fastere lokal tilknytning, enn det man ser i Oslo/Akershus området.

Returpunkt
i Tønsberg.
16. desember 2021

Sandnes.
21. februar 2022

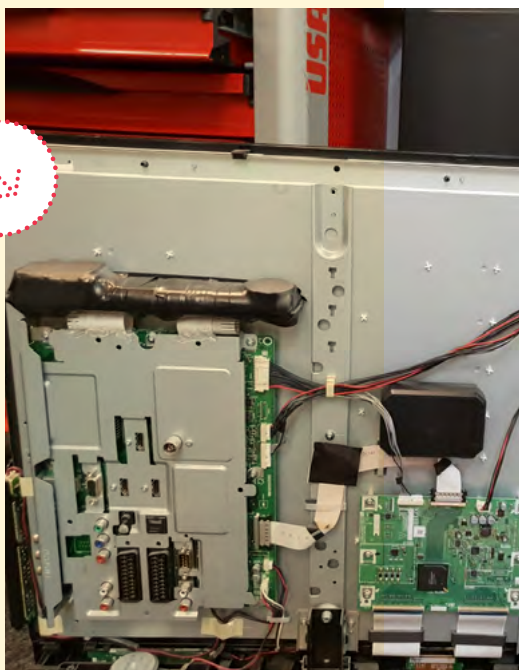
Gjenganger i Trondheim.
5. november 2020

Åsane, Bergen.
21. januar 2021

Hvor havner stjålet EE-avfall?

Med GPS-trackere plassert på flatskjermer og en ministøvsuger har vi sett at EE-avfallet dukker opp i Litauen, Romania, Nigera og like i nærheten her i Norge.

Øverst til venstre: GPS-tracker montert i en flatskjem.

Flatskjermer og en håndholdt støvsuger ble brukt som åte. Det å observere fra bil byr på visse praktiske utfordringer. Avstanden fra bil til burene med EE-avfall hos returpunktene er gjerne på 10–50 meter, og det kan derfor være vanskelig å se nøyaktig hva som tas av små-elektronikk. I burene med EE-avfall ligger det mye smått av elektriske varer og elektronikk. Avfallet som tas blir som regel puttet i sekker og poser.

Ut fra det vi har observert, ser vi at flatskjermer og støvsugere er blant de mest attraktive objektene for «plukkere» som kjører bil til returpunktene eller har en depotbil i nærheten. Vi besluttet derfor å plassere GPS-trackere på syv flatskjermer og en ministøvsuger. Dette er GPS-trackere som har batteri med en levetid på opptil 11 måneder.

Til sammen er det så langt i prosjektet plassert ut åtte GPS-trackere på EE-avfall. Disse trackerne har gitt oss unik kunnskap om hva som skjer med EE-avfallet etter at det er stjålet fra returpunkter i Norge. GPS-trackerne forteller oss at noe av EE-avfallet ender sine dager i norske gjenvinningsstasjoner eller fikk forlenget liv i arbeidsbrakker i Norge. EE-avfallet sendes også langt av gårde, blant annet til Litauen, Romania og Nigeria, der det selges på markeder, i bruktbutikker og på nettet. Salg av norsk EE-avfall kan være lønnsom butikk i andre land.

GPS-Tracking

Åtte GPS-trackere på utrangerte produkter i Norge endte i helt andre land.

Flatskjem 1 og 4:
Polske arbeidsbrakker på Høybråten og i Lillestrøm

Flatskjem 2:
Miljøstasjon i Oslo

Flatskjem 3 og 5:
Lagos og Onitsa i Nigeria

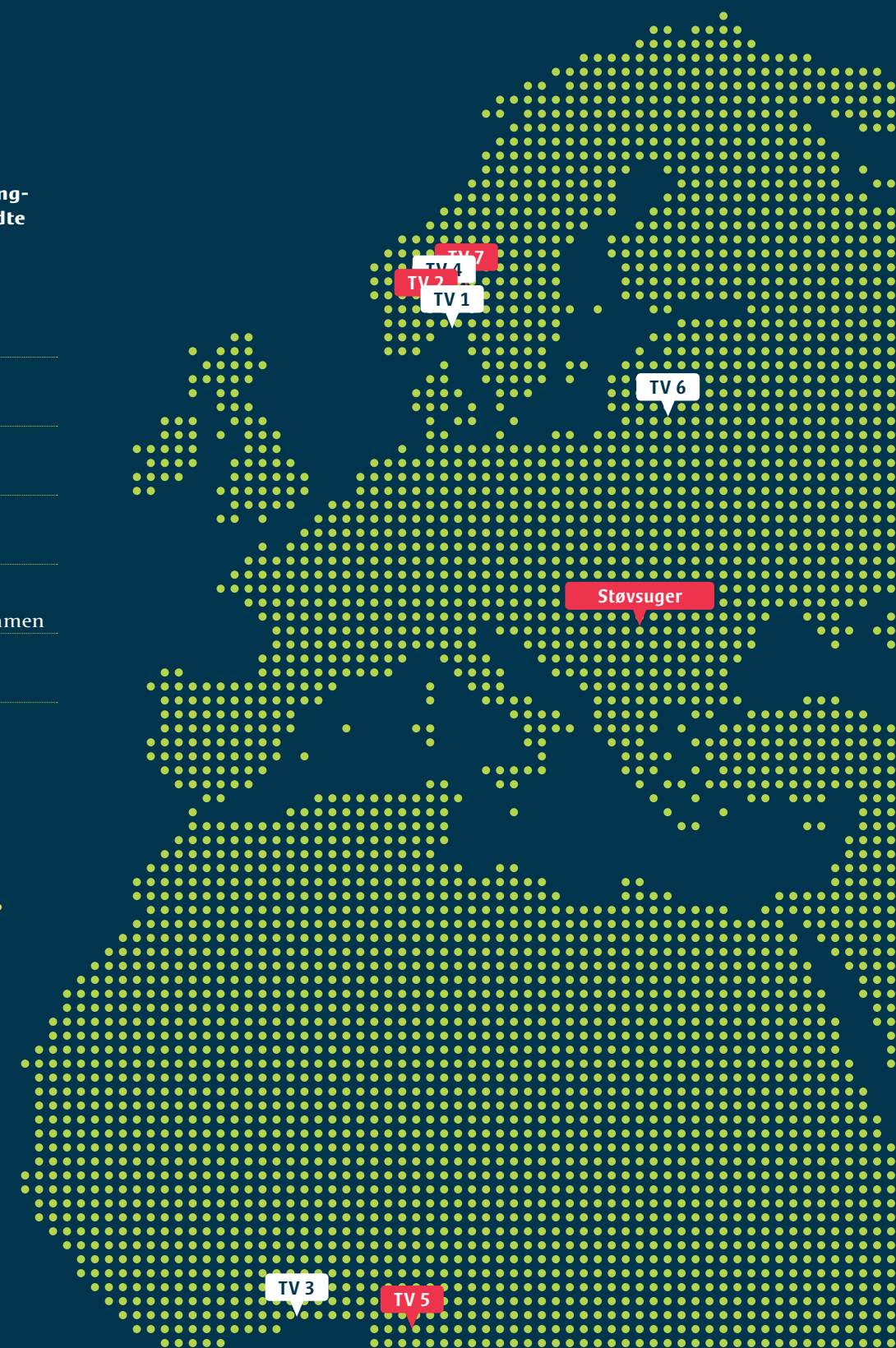
Flatskjem 6:
Ved Vilnius i Litauen

Flatskjem 7:
Miljøstasjon i Oslo til Drammen

Ministøvsuger:
Aninoasa i Romania

66

Salg av norsk EE-avfall kan være lønnsom butikk i andre land.

• OPERASJON FLATSKJERM 3 & 5

Flatskjermer til Nigeria

Et næringslokale i Oslo brukes til å lagre kasserte elektronikk, sykler og dekk, før det sendes ut av landet. To gamle flatskjermer, stjålet fra et returpunkt på Vinterbro, var innom lageret før de ble sendt til millionbyene Lagos og Onitsha i Nigeria.

Lagos er Nigerias største by, med nærmere 12 million innbyggere. Onitsha, en by i Nigerdeltaet i sørøst-Nigeria, har rundt en million innbyggere. Ved hjelp av GPS-trackere så vi hvordan de to millionbyene i Nigeria ble mottakere av to utrangerte flatskjermer fra Norge.

6. oktober 2020 klokken 12:13 plasserte vi en gammel flatskjerm med GPS-tracker ved et returpunkt på Vinterbro utenfor Oslo. 13 minutter senere ble den plukket opp av en kjent person i det organiserte rumenske nettverket i Oslo og plassert i en hvit varebil. Observasjoner viser at bilen var innom en gjenvinningsbedrift i Oslo, der diverse avfall ble kastet. Bilen kjørte deretter videre til et lager i Alnaparken. Dette er et nettverk som driver med eksport, og som rumenerne ifølge våre observasjoner

← Tar flatskjerm TV3 fra returpunkt.

jevnlig leverer EE-avfall til. Hovedmannen i det rumenske nettverket ble observert bærende diverse EE-avfall inn fra bilen til lagerlokalene, inkludert to flatskjermer. Trackeren ga samtidig signaler fra lageret.

23. februar 2021 satte vi ut nok en flatskjerm på returpunktet på Vinterbro. Den samme personen som tok flatskjermen vi plasserte ut i oktober plukker opp denne. Deretter kjørte han innom et returpunkt på Ski hvor han plukket med seg diverse EE-avfall, før han kjørte videre til containerområdet det har på Alna i Oslo. Observasjoner viser at det rumenske nettverket har levert hvitevarer til lageret i Alnaparken flere ganger mellom 2019 og 2021.

Observasjoner viser at rumenere i nettverket henter EE-avfall og leverer dette til aktørene som driver med eksportvirksomhet. Ved gjentatte observasjoner kunne vi se at det blant annet var lagret store mengder hvitevarer og sykler inne på lageret. På samme industriområde står det parkert varebiler som er fullstappet med elektronikk, dekk og sykler.

• OPERASJON FLATSKJERM 1 & 4

Forlenget liv i boligbrakker

29. oktober 2020 ble det satt GPS-tracker på en Philips flatskjerm på et returpunkt på Strømmen. Flatskjermen ble plukket opp av en polsk arbeider som er observert mange ganger ved returpunktene på Strømmen. Signaler fra GPS-trackeren viser at flatskjermen ble tatt med inn i en arbeidsbrakke på Lillestrøm som huser polske byggearbeider på jobb i Norge.

Den andre flatskjermen ble plukket opp av Litauer på et returpunkt på Jessheim. Denne flatskjermen endte til slutt på et hus på Høybråten i Oslo, der flere polakker bor i perioden når de er i Norge.

Tar flatskjermen inn i bilen.

• OPERASJON FLATSKJERM 6

Fra Tønsberg til skraphandler utenfor Vilnius

4. mars 2021 la vi ut en flatskjerm med GPS-tracker på returpunktet i Tønsberg. Den ble plukket opp av en mann som hadde med seg en tralle som han brukte til å hente kasserte hvitevarer fra returpunktet. Flatskjermen ble plassert i bilen som kjørte videre, men signaler fra GPS'en sluttet å virke.

På et senere tidspunkt fikk vi imidlertid opp signaler fra flatskjermen igjen. Den hadde da lagt noen mil bak seg: Ifølge signalene fra GPS-detektoren var flatskjermen nå hos en skraphandler utenfor Vilnius i Litauen.

Bærer flatskjermen inn i bygget.

← Rumenernes leveringssted i Oslo. Mye EE-avfall i haugen. 20. juli 2021

Depotbil på Strømmen.

Selger norsk elektroavfall på marked i Buzau, Romania.

• OPERASJON FLATSKJERM 2 & 7

EE-avfall endte som usortert skrap hos gjenvinningsbedrift

Torsdag 25. mars 2021 plasserte vi en flatskjerm med GPS-tracker hos et returpunkt på Slependen i Bærum. Denne ble raskt plukket opp av rumenske gjengangere, og kastet bak i bilen sammen med annet EE-avfall. To og en halv time senere kjørte de til en gjenvinningsbedrift, og tømte bilen for både flatskjerm og EE-avfall. Vi observerte hvordan alt EE-avfallet ble kastet sammen med annet avfall i store hauger. GPS-trackeren sluttet å gi signaler, trolig fordi den ble ødelagt.

En annen flatskjerm med GPS-tracker ble også plukket opp av det rumenske nettverket på et returpunkt på Vinterbro og kjørt videre til den samme gjenvinningsbedriften. Signaler fra GPS-detektoren viser at denne ble sendt videre til en gjenvinningsbedrift på Østlandet.

Begge flatskjermene ble plukket opp av det organiserte nettverket av rumenere som leverte det

til samme gjenvinningsbedrift. Bedriften omtaler seg selv som «en miljøbedrift som tar imot bilvrak og alt av jern og metaller». Selskapet tar imot gjenvinningsmetaller fra både private aktører og industrien, som ifølge nettsiden lover at: «Hos oss er både miljø og helse satt i høysete». Likevel endte disse flatskjermene som usortert skrapmetall.

Våre observasjoner viser at det organiserte rumenske nettverket i Oslo gjentatte ganger har levert stjålet EE-avfall til gjenvinningsbedriften, der det har blitt kastet sammen med øvrig metall – usortert og knust til mindre deler av store maskiner. Deretter sendes det blandede avfallet til videre behandling hos en norsk aktør på Østlandet.

Høsten 2021 hadde Statsforvalteren i Oslo og Viken tilsyn hos bedriften. Etter tilsynet har vi observert at bedriften er blitt mer restriktiv til å ta imot EE-avfall.

Plukker i Norge – eiendomsbesitter i Romania

Vi har tidligere omtalt noen av de rumenske gjengangerne som pendler med buss mellom returpunktene på Strømmen og Karihaugen (Stor-Oslo). En varebil som sto parkert fungerte som depot (mellomlager), og fylles stadig opp med gammel elektronikk og hvitevarer som er hentet fra returpunktene.

Den samme aktøren har siden pendlet jevnlig mellom Norge og Romania med EE-avfall. Ifølge bilder han og partneren har lagt ut på sosiale medier, har de vært jevnlig i Norge siden 2015. I juni 2021 leide prosjektet inn en privatetterforsker i Romania for å se nærmere på hovedpersonen og kompanjongen. Privatetterforskeren avdekket at de to partnerne solgte EE-avfall på et søndagsmarked i Buzau. Verken hovedpersonen eller ektefellen var registrert med arbeid i Romania, men sto oppført som eiere av tre eiendommer og to biler i Buzau.

En litauisk omsetningssentral for norsk EE-avfall

Et nettverk av litauere bosatt på Romerike, som jevnlig tok EE-avfall fra returpunkter, disponerte tre ulike depotbiler. Varebilene fylles opp med gamle hvitevarer og småelektronikk, før bilene kjører varene til Litauen. Dette er biler som jevnlig pendler mellom Norge og Litauen.

Reisebegrensningene som var innført på grunn av pandemien, gjorde det vanskelig å dra til Litauen. Vi valgte derfor å leie inn lokale privatetterforskere. Rapporter fra privatetterforskerne viser at en gård i utkanten av byen Klapeida fungerte som en omsetningssentral for EE-avfall fra Norge. Etterforskerne observerte de tre bilene til nettverket parkert på gården, i tillegg til at mange gamle komfyrer og vaskemaskiner sto lagret utendørs.

På et litauisk nettsted ble det sporet opp annonser fra dette nettverket der diverse brukte elektroprodukter lå til salgs. En vaskemaskin med norske instruksjoner påklistret lå eksempelvis ute til salg for 165 euro.

↑ Vaskemaskiner utenfor gården i Klapeida. 5. desember 2021

← Norsk vaskemaskin til salgs på nett. Desember 2021

← Støvsugeren
i buret.

← På vei til bilen
med støvsugeren.
20. november 2020

• OPERASJON MINISTØVSUGER

Fra Strømmen til landsbygda i Romania

Fredag 20. november 2020 kl. 13:43 plasserte vi en gammel håndholdt ministøvsuger i gul eske på et returpunkt på Strømmen. Både flatskjermer og støvsugere er populære blant plukkerne som jakter EE-avfall på returpunktene. Vi vet også at returpunktet på Strømmen er et av de mest populære returpunkter blant plukkerne.

Tre minutter etter utplassering ble den plukket opp av noen rumenske gjengangere. Med hendene fulle av diverse EE-avfall, deriblant den gule esken, satte de seg inn i en bil og kjørte videre til en bolig på Fjellhamar.

I desember viste GPS-signalene at støvsugeren var på tur: Ferden gikk fra Fjellhamar til den lille nedlagte kullgruvelandsbyen Aninoasa i Romania. Signaler fra GPS-trackeren viser at støvsugeren blant annet var innom på et stort marked i Romanias sjette største by, Craiova, litt lenger sør i landet. Støvsugeren var også innom en butikk for kjøkkenutstyr i byen Targu Jiu, sørvest i Romania. Etter tre måneder gikk batteriet på GPS-trackeren tom. De siste signalene vi mottok, viste at ministøvsugeren sannsynligvis hadde skiftet eier i landsbyen Aninoasa.

Anbefalte tiltak til myndighetene:

- 1 Tydeliggjøre og konkretisere kravene i forskriften til sikring mot tyveri for forhandlere og kommunale mottak. Det er i dag et stort tolkningsrom, og det burde heller være mer tydelig hva som kreves basert på hva vi ser fungerer godt i praksis.
- 2 Vi ønsker oftere tilsyn av aktørene i verdikjeden. Tilsyn har effekt, men når det er mange år mellom hver gang tilsyn blir gjennomført får det kortvarig virkning. Hvordan tilsyn utføres og resultatene av tilsyn bør i større grad være standardisert ut fra objektive og tydelige kriterier.
- 3 Hvilke konsekvenser brudd på forskriften får burde i større grad vært konkretisert og systematisert.

Anbefalte tiltak til forhandlere med mottak:

- Det må sikres, bemannes og ryddes.
- Innføre tydeligere interne rutiner og kontroll hos de enkelte mottakene.
- På noen sentrale plasser kunne det vært gunstig om forhandlerne i et område gikk sammen om et felles mottak med gode rutiner.

erp-recycling.no

norsirk.no

recipo.no

renas.no